

Kandidatnummer:

4606

(Hvis besvarelsen skal leveres på navn, skrives navn i stedet for kand.nr.)

FORSIDE

ved besvarelse av hjemmeeksamen, semesteroppgave, rapport, essay osv.

Emnekode:	H1-124 (FEDDERSEN)
Emnenavn:	SÆREMNE
Emneansvarlig (normalt faglærer):	CARL W. FEDDERSEN
Eventuell veileder:	—
Innleveringsfrist/ tidspunkt:	19/12-08 14:00
Antall sider inkl. forside (inkl denne siden)	11 - 2-sidig
Merknader:	

Jeg/vi bekrefter at jeg/vi ikke siterer eller på annen måte bruker andres arbeider uten at dette er oppgitt, og at alle referanser er oppgitt i litteraturlisten.

Ja

Nei

"Kopiering av andres tekster eller annen bruk av andres arbeider uten kildehenvisning kan bli betraktet som fusk. Fusk kan medføre annullering av eksamen/prøve samt utestenging fra universitetet og tap av retten til å gå opp til eksamen ved alle universitet og høyskoler i inntil ett år."

Gjelder kun gruppeeksamen:

Vi bekrefter at alle i gruppa har bidratt til besvarelsen.

Ja

Nei

Kan besvarelsen brukes til undervisningsformål?

Ja

Nei

I denne besvarelsen skal jeg se nærmere på hvilke utfordringer Nederland hadde på den utenrikspolitiske scenen i perioden 1660-1672. Her vil jeg gjøre en sammenligning mellom statslederne i Nederland, England og Frankrike, og se på hvordan deres handlingsrom, motiver for handlinger og selve handlingsmåten skiller hverandre. Periodens start i 1660 er preget av spesielt tre momenter: freden i Pyreneene 1659, den engelske Restaurasjonen i 1660 og Louis XIVs personlige maktovertakelse i 1661. Alle disse enkelthendelsene fører til nye prioriteringer for Johan de Witt. Jeg har også sett på den merkantilske handelspolitikken, en økonomisk krig som alle de tre statene fører.

For å kunne gi innsikt i oppgavens problemstilling, er en nødt til å definere de nevnte uttrykkene. Med handlingsrom menes rammen for aktørenes handlinger, altså hvilke handlinger som står til rådighet. Handlemåten er de reelle handlingene som faktisk ble utført, dokumenterte historiske fakta. Disse kan gjerne ha et motiv, forstått som aktørens egen begrunnelse for handlingen. Aktørene i denne besvarelsen er de tre statslederne Johan de Witt (Nederland), Charles II (England) og Louis XIV (Frankrike). I besvarelsen vil fokuset være i særlig grad på rådspensjonær Johan de Witt med sammenligninger trukket opp mot hans monarkiske motstykker.

Et forhold jeg skal se på innledningsvis i besvarelsen hvordan de tre aktørene forholder seg til agens/struktur-problemet, forstått som problemet med å bestemme om det er strukturen rundt aktøren eller aktøren selv som agens som er det som "styrer" aktøren i hans handlinger. (Kjeldstadli:34-5) Eller sagt på en annen måte: mellom statslederen som menneske som handlende vesen og den politiske strukturen som han omgis av. Strukturen gir hans handlingsrom og han selv har motiver for sine handlinger.

Et problem som må belyses i spørsmålet mellom struktur og agens, er hvordan statslederne utøver makt i utenrikspolitiske spørsmål. For det første er de som aktører omgitt av en større politisk struktur som definerer deres handlingsrom. Denne strukturen varierer i så stor grad at vi kan snakke om tre forskjellige ideologiske modeller: nederlandsk republikanisme, engelsk parlamentarisme og fransk absolutisme. Min påstand er at den førstnevnte nederlandske modellen er den strukturen som gir aktøren minst spillerom mens den sistnevnte modellen gir størst. Den engelske modellen blir nærmest å betrakte som en "mellomting" i dette henseende. Jeg skal komme tilbake til min beskrivelse av disse ideologiske modellene.

Det andre momentet i struktur/agens-problemet er aktøren selv et levende, tenkende og dermed begrunnende menneske. Han selv er den drivende årsaken (som agens) for sine handlinger. Et poeng med oppgavens problemstilling er å finne aktørens motiver for sine handlinger. Handlinger forstås med dette som intensjonale handlinger med en bevisst hensikt.(Kjeldstadli:32) Men den enkeltes handlinger kan også få uintenderte konsekvenser når en rekke enkelthandlinger til sammen utgjør en massehandling.(Kjeldstadli:33)

I motsetning til Charles II og Louis XIV har de Witt ikke fordelene av å være statsleder i egenskap av et dynastisk monarki. Mens de to monarkene bokstavelig talt er født til å være ledere i deres land, må de Witt aktivt arbeide for å oppnå og beholde sin posisjon. Det er riktignok en moderasjon her: det er gjerne den såkalte regentklassen i Nederland som er basis for høyere embeter, og de Witt regnes som en del av denne klassen. Det blir derfor mer riktig å si at han var født med *muligheten* til å bli statsleder.

Nederlandsk republikanisme

Den nederlandske republikanismen skiller seg vesentlig ut fra de to monarkiske modellene. Den teorien for republikanisme som legges til grunn er de Witts teori om "Den sanne frihet". Spesielt to forhold er vesentlige i denne modellen. For det første, konflikten mellom de to partene i nederlandsk politikk; *Staatsgezind*, de som mener makten bør ligge i stenderforsamlingene, og *Oranjegezind*, de som mener makten bør ligge hos prinsen av Oranje i form av å være stattholder for provinsene.(Rowen:54) Denne striden har ikke bare betydning for politikk innenriks, men også for utenriks.

Det andre forholdet i modellen er den desentraliserte oppbygningen av Nederlands politiske system. Artikkel 1 i avtalen etter Utrecht-unionen av 1579 stadfester at de enkelte provinser skal beholde sine tradisjonelle privilegier, rettigheter og tradisjoner. Samtidig skal provinsene holde sammen i en konføderativ union og fremstå som samlet utad.(Prak:167-8)

Konsekvensen av et slik desentralisert maktforhold blir at de innenrikspolitiske spørsmål, som for eksempel lovgivning, blir et spørsmål for de enkelte provinser og ikke for en sentralisert makt. Motsatt blir utenrikspolitiske spørsmål underlagt sentrale organer som generalstendene (*Staten-Generaal*) og statsrådet (*Raad van State*). (Prak:173)

De Witts "Sanne frihet" er i klartekst at landet skal styres uten en stattholder og en generalkaptein.(Rowen:41) Disse rollene har i Nederlands relativt korte historie vært besatt

av prinsen av Oranje, men de Witt benektet at verken tradisjon eller takknemlighet (for Oranjes innsats i uavhengighetskrigen mot Spania) skulle legitimere at Oranje fremdeles skulle være Nederlands statsoverhode. Mot det gamletestamentiske argumentet om at monarken var Guds utvalgte for lederskapet av et land, mente han at Gamle testamentet også fremstilte monarkenesom tyrraniske.(Rowen:45-6) De Witts kritikk var dog kun rettet mot stattholderembetet i Holland og ikke ment som en generell motstand mot monarkiet og monarker.(Rowen:55) Sagt på en annen måte var de Witt mot monarkiet innenriks, men ikke utenriks.

Det unike med republikanismen kontra monarkismen er fraværet av en sakral maktlegitimering. Rådspensjonær de Witt, som *de facto* statsleder, fungerer formelt som en tjener for stenderforsamlingene og ikke som en tjener for Gud. De Witts *raison d'état* var å sikre Nederlands av skipsfart og handel, uavhengighet i egne saker og indre ro.(Israel:738)

Med "de facto" mener jeg at stillingen som rådspensjonær i Holland i utgangspunktet ikke er en stilling som gir en statsleders makt, men som de Witt allikevel i praksis omdanner til det. Rådspensjonæren er en førsteminister som tjener en provins' stenderforsamling (i de Witts tilfelle Hollands provinsforsamling). Et av hans embeter er å være Hollands representant i Generalstendene, men som i Hollands forsamling bidrar hans kløkt og overtalelseevner til å samle delegatene rundt hans egne forslag og meninger. På denne måten får han en hel del uformell makt som overgår hans egentlige formelle stilling. Utad virker de Witt dermed i praksis både som statsleder og utenriksminister.(Rowen:35-8)

Innledningsvis karakteriserte jeg den nederlandske strukturen som den som gir minst spillerom. Dette begrunner jeg med at stillingen som Hollands rådspensjonær i utgangspunktet ikke gir formell makt. Det formelle systemet i Nederland er teoretisk sett en trelagsmodell der byene har stemmerett i provinsforsamlingene og provinsene har stemmerett i Generalstendene. Formelt teller hver stemme like mye, men i praksis så er det overtalelseevner og lobbyvirksomhet.

Sett i lys av struktur/agens-problemet er det i Nederland strukturen som har "overtaket" over aktøren som agens. Dette fordi den forsamlingsbaserte strukturen i utgangspunktet gir så liten formell makt.

Fransk absolutisme

Den franske monarkismen endrer karakter i 1661 da Mazarin dør og Louis XIV blir regent. Det nye er at han ikke ansetter noen førsteminister, men i stedet velger å styre egenhendig. Tidligere hendelser kan til en viss grad kaste lys over hvordan en slik absolutisme fant grobunn i Frankrike. Her kan nevnes Fronden, serien med borgerkriger i Frankrike som kom som en reaksjon mot kongelig makt (rettere sagt Louis XIVs formynder Richelieus politikk). Motreaksjonen fra statsmaktens side var å styrke sin stilling i form av absolutt enevelde da Louis XIV overtok personlig makten.

Hans makt er basert på nedbygging av Parlementene og underkuing av adelen. Dette gjorde at det var få strukturelle hindre mot hans maktutøvelse, en sterk kontrast til den nederlandske modellen som utelukkende, i teorien, baserer seg på forsamlinger. Aktøren, Louis XIV, er i den absolutistiske modellen praktisk talt lik strukturen som omgir han: staten. Her er det derfor aktøren som er den drivende kraft, agens. Denne modellen blir dermed den motsatte av den nederlandske.

Engelsk parlamentarisme

Med Restaurasjonen i 1660 kommer Stuart-dynastiet tilbake på den engelske tronen etter et relativt kort forsøk med republikanisme under Cromwell. Den engelske modellen er preget av et visst motsetningsforhold mellom kongemakt og parlament, mellom regent og forsamling. De to første Stuartene, James I og Charles I, var begge uvennlig innstilt mot parlamentet fordi de mente at forsamlingen tok makt på bekostning av deres egen.

En ser hvilken makt det engelske parlamentet har opp mot kongehuset da Charles I unnlot i elleve år å innkalle parlamentet. Resultatet ble mangelen på økonomiske midler fordi det var i utgangspunktet kun parlamentet som kunne kreve inn skatter.(Fuglestad:386) Heller ikke etter Restaurasjonen hadde kongen plikt til å innkalle parlamentet.(Fuglestad:387) I motsetning til sine seneste forgjengere gjorde Charles II dette.

Mens det i Nederland i hovedsak er i forsamlingene makten ligger, og i Frankrike hos aktøren selv, så er det et mer ambivalent forhold i England. Både konge og forsamling har en viss makt, selv om det er kongen som mest av disse to. Parlamentets makt kommer til syne i for eksempel finansielle spørsmål som den essensielle skatteinnkrevningen.

Behovet for maktbalanse

Den europeiske stats utenrikspolitikk er ikke bare bestemt av utfordringer landene seg i mellom, men også å bevare en maktbalanse blant dem. Det essensielle er her at ingen enkeltstat skal bli for sterk og truende for eksistensen av andre stater. Mens det tidligere var Spania var den sterkeste staten som skulle holdes i sjakk var det nå Frankrike som vokste frem som den nye stormakten i Europa.(Israel:777)

De Witt går aktivt inn for å forbedre maktbalansen da han oppretter Trippelalliansen med England og Sverige mot Louis XIV. For den franske kongen blir resultatet at han måtte velge mellom å gå til krig for å bevare æren eller innse at alliansen ville bli for sterk for han.(Rowen:136) Dannelsen av en allianse er et så sterkt virkemiddel av selv trusselen om en kan være virkningsfullt.(Rowen:144)

Johan de Witts utenrikspolitiske utfordringer 1660-1672

Rundt starten av perioden denne besvarelsen omhandler skjer det som nevnt innledningsvis en rekke hendelser som endrer de Witts utfordringer radikalt. (Pyreneene-freden i 1659, den engelske Restaurasjonen i 1660 og Louis XIV personlige maktovertagelse i 1661)

Utfordringene oppstår ikke kun som følge av slike enkelthendelser. De Witt må også bale med Englands og spesielt Frankrikes forsøk på å ta igjen Nederlands økonomiske hegemoni. Reaksjonen mot dette hegemoniet kom i form av hva man senere har kalt merkantilisme. På lengre sikt fungerte denne økonomiske nasjonalismen og krigføring til at Nederland mistet sitt(Fuglestad:407-8)

Rekasjonen mot den sterke økonomiske stillingen til Nederland kom allerede under Oliver Cromwell i 1651 med den første navigasjonsakten. Hensikten med denne var å hindre nederlandske skip å frakte varer til og fra England og engelske kolonier: det nederlandske hegemoniet var i stor grad basert på frakt av varer til sjøs. Navigasjonsakten ble fornyet med justeringer i 1660 og 1663, altså ble politikken videreført etter Restaurasjonen.

Også Frankrike iverksatte det som senere er blitt kalt merkantilistiske tiltak. Den franske finansministeren, Jean Baptiste Colbert, har vært den ledende figuren for Frankrikes økonomiske oppsving på denne tiden. Colberts strategi var blant annet å innføre tariffen mot

nederlandske varer for å bekjempe nederlandsk skipsfart og samtidig beskytte og promotere fransk industri. Det må nevnes at dette ikke var noen ensidig politikk fra Frankrikes side: de Witt og hans rådgiver van Beuningen var selv åpne for å innføre lignende tiltak.(Rowen:156-7) Fra nederlandsk side lekte man også med tanken om å åpne for frihandel, men Colbert var ikke interessert i dette på grunn av Nederlands holdning til de franske interessene for de spanske Nederlandene.(Rowen:169-70)

Striden om de spanske Nederlandene

Da krigen mellom Frankrike og Spania endte med freden i Pyreneene i 1659 var et av punktene i fredsavtalen at den spanske infantinnen Maria Teresa skulle giftes bort til Louis XIV, som på dette tidspunktet fortsatt var under kardinal Jules Mazarins formynderskap. Hensikten var å sikre Frankrike et kort for å sikre seg de spanske Nederlandene. En fremtidig mulighet åpnet seg for Frankrike da Spania krevde at Teresa skulle si fra seg rettighetene sine, men samtidig ikke kunne betale medgift i form av penger.(Rowen:83)

Johan de Witt ønsket ikke at de spanske Nederlandene skulle falle i hendene på Frankrike, enten det skjedde med makt eller gjennom arv, fordi landområdet tjente som en buffersone mellom Nederland og Frankrike. I et større perspektiv var de spanske Nederlandene også en buffer for hele Europa mot Louis XIVs ekspansjonisme. Det var en trussel mot hele den europeiske maktbalansen om Nederland skulle ende opp som en underdanig klientstat for Frankrike. Frykten for dette scenarioet var stor etter at Spania flyttet troppene sine fra de spanske Nederlandene etter tapet mot Frankrike, samtidig som den franske hæren var i ferd med å bli Europas største.(Israel:777)

De Witt mente at krig mot Frankrike for å holde landområdene vekk fra Louis XIV var den siste og verste løsningen for Nederland. Grunnene er mange. Som nevnt var det viktig å holde Frankrike unna de spanske Nederlandene for å bevare maktbalansen og Nederlands egen integritet og uavhengighet. Dessuten fryktet de Witt, og særlig Amsterdam, at en fransk overtagelse ville føre til at Antwerpen tok tilbake sin posisjon som ledende handelsby fra Amsterdam. De Witt så også at forsvarsverkene i de spanske Nederlandene var svake etter de tidligere krigshandlingene. Han mente derfor at landområdet måtte forsvares av utenforstående.(Rowen:101) De Witt kunne ikke forholde seg passivt til den aggressive franske politikken, men måtte altså møte den aktivt ved å søke tiltak som kunne hindre Louis XIV uten å bruke militære virkemidler. Dette var et av de definitive kjennetegnene ved hans

utenrikspolitikk.(Rowen:77)

De Witt tegnet opp i sitt memorandum hvilke løsninger han mente kunne ordne opp i problemet. I denne foreslo han det han anså som den beste løsningen: kantonisering av de spanske Nederlandene ved å gjøre det til et uavhengig land som Nederland og Frankrike skulle styre sammen. Andre muligheter han trakk opp var at landområdet skulle gå til de østerrikske habsburgerne som medgift, dannelsen av en væpnet allianse mot Frankrike eller å gjøre en deling av landområdet

De Witt har altså et vidt spekter av muligheter som han kan bruke for å hindre fransk dominans. For Louis XIV var det derimot i det lange løp kun aktuelt med ett alternativ: tilegnelse gjennom sin dronning Marie Therese. Han valgte riktignok å endre sin strategi for å øke sjansene sine. Han oppga det franske forsøket på å tilbakevise Marie Thereses frasingelse av sine rettigheter og søkte i stedet å sikre seg de spanske Nederlandene gjennom arv etter Felipe IV av Spania. Med en juridisk paragraf fra lovverket i de spanske Nederlandene, devolusjonsretten, argumenterte Louis XIV nå for at landområdet skulle gå til Felipe IVs førstefødte barn, altså hans Therese. De Witt trengte Frankrike som alliansepartner mot England, men han kunne ikke godta Louis XIV krav om nederlandsk anerkjennelse av denne arveretten.(Rowen:104-6)

Det var ikke gitt for Louis XIV hvem som skulle være venn eller fiende, det viktige var at det skulle resultere i at han fikk det han ville ha. Han holdt hele tiden døren åpen for en allianse med England mot Nederland fordi han ikke stolte på at de Witt skulle anerkjenne hans arvekav når Felipe IV døde. Da den andre engelsk-nederlandske sjøkrigen startet, valgte Louis XIV derfor å ikke delta i alliansen med Nederland på en måte som kunne virke provoserende mot Charles II.(Rowen:122)

Da Louis XIV velger å søke en allianse med England, truer han samtidig Charles II med at mangel på engelsk samarbeid vil føre til at Louis XIV i stedet søker vennskap hos Nederland.(Rowen:156) Vi ser her hvordan Louis XIVs alliansepolitikk er mer basert på opportuniste enn hos de Witt og Charles II. De Witt følger gjennomgående en nøytralitetslinje, det er i landets interesse at man holder seg utenfor krigføring. For Nederland er det handelen som er viktigst. Men dette fokuset på handel kan også hevdes å være en achilles hæl: fokuset holdes for ofte på sjøen. De Witt æres med rette for at han styrket

marinen siden dette førte til at Nederland kunne forsvare seg godt og vinne i den andre sjøkrigen mot England. En sterk flåte var også viktig for å beskytte den nederlandske handelsflåten, den største i Europa.

Jeg har tidligere berørt Louis XIVs ekspansjonspolitik. Et moment som må nevnes i denne sammenhengen er at det var under Louis at staten økte sin innvolvering i en profesjonalisering av hæren. Man gikk vekk fra den gamle modellen med private "krigsrentreprenører" og hæren ble mer en del av statsforvaltningen.(Fuglestad:304-5) Kontrasten til de Witts politikk er slående: mens Frankrike satser aktivt på utviklingen av hæren har de Witt en svært konservativ og mistroisk holdning til den. For han var hæren mer en trussel for rikets sikkerhet innenfra enn et forsvar mot fiendtlige tropper.(Rowen:76) Han følte seg sikker på at leiesoldater betalt av rike Holland skulle være nok. (Rowen:121) Den resulterende forsømmelsen av hæren ble pinlig åpenbar da leiesoldater fra Münster med støtte fra England invaderte de nederlandske provinsene Overijssel og Twente.

Selv om invasjonen fra Münster ikke førte til konsekvenser for Nederland utover det umiddelbare, så fikk den heller ikke konsekvenser for de Witts senere handlemåte. De Witt forble en mann for politisk, ikke militær, strategi. Hæren var for han et mer politisk problem: selv etter pinligheten med Münster fortsatte hans motiv å være å holde Willem III utenfor embedet som generalkaptein. For de Witt var hæren en påminnelse om Willem IIs kuppforsøk i 1650, Oranje skulle ikke få en ny sjanse.(Rowen:119-21) I 1669 var hærens tilstand den samme og det var først høsten 1671, etter Willem III hadde blitt valgt som generalkaptein og Frankrikes fremstøt mot Lorraine, at hæren fikk hans fulle oppmerksomhet. Da var det for sent.(Rowen:182-3)

Restorasjonen av monarkiet og Stuart-dynastiet i England betydde en ny utenrikspolitisk realitet for Nederland. Charles II gjorde det tidlig klart at engelsk vennskap med Nederland var betinget av at nevøen Willem III skulle bli stattholder senere. Samtidig proklamerte han at han ønsket fred med Nederland. Dette ble sett på med skepsis da den engelske tonen mot Nederland ble aggressiv i 1661: Navigasjonsakten ble fornyet, fiskerettighetene utenfor den engelske kysten ble skjerpert og den fiendtlig innstilte George Downing ble utnevnt til engelsk utsending til Nederland. De Witt valgte å ikke møte den engelske aggresjonen med en konfrontasjonslinje, men ønsket en nøytral politikk mot England for å sikre nederlandsk frihet over sine farvann: man skulle ikke provosere engelske skip. På den annen side mente

de Witt at Charles IIs politikk var så urimelig innstilt mot Nederland at man burde vurdere å søke vennskap hos Frankrike fremfor å stole på England.(Rowen:92-3)

En konsekvens for Nederland av den engelske Restaurasjonen er altså at den åpner døren for de Witt å åpne en fransk-nederlandsk allianse mot England. For de Witt måtte en eventuell ny krig mot England vinnes for å unngå en gjentakelse av det vanærende tapet i 1654. Et tap av krigen ville også være et tap for hans idé om Den sanne frihet fordi *Oranjegezinden* sin stilling hadde styrket seg etter Restaturasjonen.(Rowen:106-7) Å inngå denne alliansen anser han som så viktig for å bevare Nederlands uavhengighet at han mener at Nederland må om nødvendig akseptere den upopulære tonnasjeskatten for skip i franske havner.(Rowen:99)

Spørsmålet om de spanske Nederlandene forblir uavklart, Louis XIV er ikke villig til å gå fra sitt krav. En kan hevde at en ser i spørsmålet om de spanske Nederlandene en tydelig forskjell statslederens måte å føre utenrikspolitikk. Louis XIV involverer seg direkte i de andre landenes politikk på en måte de Witt og Charles II ikke gjør. Louis XIV tilbyr uten hell de Witt en betydelig pengesum for å vinne han over på sin side: de Witt lar ikke hans politikk dikteres av pengegaver.(Rowen:99-100) For å skaffe velvilje hos *Staatsgezinden* involverer han seg dessuten i interne forhold i nederlandsk politikk ved å forsone provinsene Holland og Zeeland.(Israel:777)

Charles II var villig til å spille et dobbeltspill for å styrke sine muligheter. Han søkte i hemmelighet en allianse med Frankrike mot Nederland, men Louis XIV krevde at Nederland skulle være den som brøt den fransk-nederlandske alliansen først. For å få Nederland til å gjøre dette måtte han lure de Witt til å inngå en allianse med England mot Frankrike, det som senere ble Trippelalliansen. Med denne alliansen håpet han dessuten å styrke sitt argument for at nevøen Willem II I skulle bli stattholder i Nederland.(Rowen:147-9) Louis XIV oppga etter hvert "reservemuligheten" for vennskap med Nederland: de Witt skulle fremstå som den store forræderen.(Rowen:160) Først hadde Nederland forrådet deres allianse med Frankrike med sin separate fredsavtale med Spania i 1648 og nå hadde de (tilsynelatende) igjen brutt en fransk-nederlandsk allianse.

Republikanske Nederland hadde våget å vise utakknemlighet og frekkhet ved å stå imot de to kongene.(Rowen:160) Dover-avtalen mellom Louis XIV og Charles II var "monarkenes hevn".

Konklusjon

Innledningsvis i denne besvarelsen har jeg tatt for meg de tre landenes politiske ideologi og forsøkt å sammenfatte dem i forenklete modeller. Dessuten har jeg tatt for meg de tre statslederene som aktører og sett på hvilken betydning strukturen rundt dem har ved et forsøk på å belyse struktur/agens-problemet. Mitt syn er at den nederlandske modellen gir minst handlingsrom, mens den franske gir størst. Videre har jeg nevnt hvordan freden i Pyreneene 1659 ga grunnlaget for en strid mellom Frankrike og Nederland om de spanske Nederlandene og hvordan den engelske Restaurasjonen 1660 endret prioriteringene for de Witt. Jeg har også sett på konsekvensen for de Witt og Louis ulike prioriteringer av hæren.

Literatur

- Fuglestad, Finn . 1999 . Fra Svartedauden til Wiener-kongressen . Oslo: Cappelens Forlag
- Israel, Jonathan . 1995 . The Dutch Republic: Its Rise, Greatness and Fall, 1477-1806 . Oxford:Clarendon Press
- Kjeldstadli, Knut . 1999 . Fortida er ikke hva den engang var . Oslo: Universitetsforlaget
- Prak, Maarten . 2005 . The Dutch Republic in the Seventeenth Century . Cambridge: Cambridge University Press
- Rowen, Hebert H. . 1986 . Statesman of the "True Freedom" . Cambridge: Cambridge University Press